

DEVLETLER HUKUKUNDA HUKUKÎ TASARRUFLAR

Prof. Mahmut R. BELİK

Bir hukuk nizamı içinde bazı maddî vakıalar, o nizam süjeleri için hak ve vecibe meydana getirir. Bu suretle hukukî netice bağlanan vakıalar o nizamda hukukî vakıa mahiyetini alır.

Milletlerarası hukuk nizamı muayyen hukukî neticelerin doğmasını çeşitli hâdiselerin, vakıaların husule gelmesine bağlamıştır. Milletlerarası alanda hukukî netice meydana getiren bu vakıalar milletlerarası hukukî vakılardır. Bunlar çeşitli kategorilere ayrılır. Bunlar, meselâ bir nehir yatağının değişmesi, kara suları içinde bir adanın meydana gelmesi, bir koy veya körfez ağzının genişliği gibi tabiî bir vakıa olabilir. Yahut bir ferdin yabancı bir Devletin ülkesinde bulunması, vatandaşlığın iktisabı veya kaybı, edebî veya artistik bir eserin yayını gibi Milletlerarası Hukukun Devlete izafe etmeden dikkat nazara aldığı insan hayatında husule gelen hâdiseler olabilir ve nihayet bunlar devletlerin faaliyet ve davranışları olabilir. Yani Milletlerarası Hukukun, organı olması sebebiyle Devlete izafe ettiği ferdî fiil ve hareketler olabilir. Bu nevi fiil ve hareketler arasında Devletin, milletlerarası münasebetler sahasında irade tezahürlerinin birinci derecede önemi vardır. Bu nevi hukukî vakıalara Milletlerarası Hukukî Tasarruflar denir.

Milletlerarası Hukuk, hukukî vakıa dediğimiz bu vakıalara çeşitli hukukî neticeler bağlar demiştik. Verdiğimiz misallerden bazılarını ele alalım; bir nehir yatağının değişmesi, kara sularında bir adanın meydana gelmesi Devletin hâkimiyet sahası sınırının daralması veya genişlemesine müncer olur. Bir yabancıнын bir Devletin ülkesinde bulunması hâdisesi, o yabancıya muayyen bir nisbette hukukî himaye temin etme vazifesini ve yabancıнын tebası bulunduğu Devlete de bu himayeyi talep etmek hakkını meydana getirir.

Milletlerarası hukukî tasarruflara gelince, bu, Devlet iradesinin, Devletin yetkili organları vasıtasıyla beyanıdır. Devlet iradesinin,

yetkili organları vasıtasıyla beyan edilmesine Milletlerarası Hukuk hukukî netice bağlamaktadır ve bu suretle bunlar Milletlerarası Hukukî tasarruf mahiyetini almaktadır.

Devlet iradesinin tezahür tarzına gelince, bunun muteber olması için muayyen bir şekilde yapılmasını gerektiren bir kaide, Milletlerarası Hukukta mevcut değildir. Devlet iradesinin tezahür şekli ancak bir andlaşma hükmü ile tesbit edilmiş, dolayısıyla devletin bu sahadaki serbestisi sınırlanmış olabilir. Uyulacak şekil bir andlaşma ile tesbit edilmiş olmadıkça Devletin hükümler iradesi dileği şekli seçmekte tamamen serbesttir.

Milletlerarası münasebetlerde Devletler genellikle yazılı şekli tercih etmektedirler. Bu suretle irade beyanlarının gerçek mevcudiyeti ve sarîh muhtevası hakkında tereddütleri ve tartışmaları önlemek imkânı olmaktadır. Fakat hiç bir hukukî prensip bir irade beyanının sözle ifade edilmesini engellememektedir. Hattâ iradenin zımnî beyan şeklinde de tezahür imkânı mevcuttur. Bu durumda Devletlerin irade tezahürleri, yazılı veya sözlü, sarîh hiç bir beyana lüzum olmadan meydana gelebilmektedir. Nitekim Devletlerin bazı fiil ve davranışları hukuk tarafından zımnî irade beyanı olarak kabul edilmekte ve hukukî netice meydana getirmektedir. Hukukî netice doğuran bu fiil ve davranışlar arasında sadece sükût, Devletin susması da, yer almaktadır. Filhakika sükût ta, bazı durumlarda, zımnî rıza değerini almakta ve aynı hukukî neticeleri meydana getirmektedir. Bazı durumlarda diyoruz, çünkü bunu mutlak bir şekilde, bir genel prensip değeriyle, kabul etmenin imkânı yoktur. Bu değer, sükûtun muhafaza edildiği hal ve vaziyete bağlıdır. Bir hâdisenin usulü dairesinde tebliği üzerine veya herkesce bilinen bir hâdise durumuna gelmesi karşısında ilgili devletin sükûtu ihtiyar etmesi hâdiseyi kabul ve ileri sürebileceği itiraz ve iddialardan vazgeçmesi şeklinde tefsir edilebilir. Sükûtun bu şekilde tefsir edilebilmesi için sükûtu tercih eden Devletin rızasını beyan etme mevkiinde ve mecburiyetinde bulunması lâzımdır. Bu durumdaki bir Devlet sükûtu ihtiyar etmişse bu hareketi, neticeleri zımnem kabul ettiği şeklinde tefsir edilebilir.

Bazı hâdiselerin diplomasi yoluyla tebliği mecburidir. Bu tebligat üzerine ihtiyar edilen sükût bu hususta her türlü iddiadan vazgeçme neticesini doğurur. Meselâ 1885 tarihli Berlin Umumî Sevidinin 34. maddesi Afrika kıyılarında yapılacak herhangi bir iş-

gâli ve protektora tesisini diğer imzacı devletlere tebliğ etme vecibesini yüklemektedir. Bu mecburiyet neticesi yapılan tebligat üzerine ihtiyar edilen sukut, muhtemel iddialardan vazgeçme neticesini meydana getirir. Tebligatın sadece ihtiyarı olduğu vaziyetlerde, tebligatı olan devletin sükûtu muhafaza etmesi iddialardan vazgeçmesi neticesini meydana getirmez. Meydana gelen netice sadece bu Devletin hâdiseden habersiz olduğunu iddia edememesidir.

Devlet iradesinin Milletlerarası sahada tezahürü, tek bir Devletin iradesinden veya iki ve daha çok sayıda Devletin iradelerinin iştirakinden meydana gelmesine göre tek taraflı veya iki taraflı olur. Bu suretle milletlerarası hukukî tasarruflar tek taraflı hukukî tasarruflar, iki taraflı hukukî tasarruflar olmak üzere iki kısma ayrılır. Milletlerarası hukuk tek bir Devletin irade beyanına hukukî netice bağladığı vaziyetlerde tek taraflı hukukî tasarruflar, iki veya daha çok Devletin iradelerinin iştirakına hukukî netice bağladığı vaziyetlerde iki taraflı hukukî tasarruflar söz konusu olur.

Milletlerarası hukukta ehemmiyetli bir yer işgal eden iki taraflı tasarruflar, diğer bir deyimle, milletlerarası andlaşmalardır. Milletlerarası münasebetlerde en çok müracaat edilen ve doktrin tarafından en iyi tahlil edilmiş olan tasarruflar bunlardır. Tek taraflı tasarruflara gelince bunlar aynı ehemmiyette değildirlerdir. Esasen doktrinde bunların sistemli bir tetkike tâbi tutulmaya henüz başlamıştır. Önce kısaca bunları inceliyelim.

Tek Taraflı Hukukî Tasarruflar :

Tek taraflı hukukî tasarrufların özelliği, tekrar edelim, tek bir Devletin irade beyanının hukukî netice meydana getirmesidir. Milletlerarası hukukta en ehemmiyetlileri: Tebliğ, tanıma, protesto, vazgeçmedir.

1. — T e b l i ğ . — Tebliğ, bir Devletin, hukukî netice meydana getirebilecek bir vakıayı diğer bir veya bir kaç Devletin bilgisine resmen arz etme muamelesidir. Tebliğin gayesi hukuken önemli olan bir aksülâmeli tahrik etmektir. Tebliğ mecburî veya sadece ihtiyarî olabilir. Meselâ, önceden işaret ettiğimiz gibi, 22 Şubat 1885 tarihli Berlin Umumî Senedinin 34. maddesine göre Afrika kıtası kıyılarında yapılacak işgallerin, işgal eden Devlet tarafından diğer imzacı Devletlere tebliği mecburidir. Bunun gibi 26 Şubat 1909 tarihli de-

niz hukukuna dair Londra Deklârasyonunun 11. maddesine göre muharip Devlet ablukayı tarafsız Devletlere tebliğle mükelleftir.

Tebliğ, tebliği mecburi kılan andlaşmada tasrih edilen veya teamülü hukukta kabul edilmiş olan hukukî neticeyi meydana getirir. Demek ki tebliğin çeşitli hukukî neticeleri olabilir. Berlin Umumî Senedine göre işgalin tebliği diğer Devletlere «eğer varsa taleplerini dermeyan etme imkânını verme» için mecburi tutulmuştur. Bu vaziyette, tebligatı alan Devlet sükûtu muhafaza ederse işgal edilen ülke üzerinde ilerde herhangi bir talepte bulunmak hakkından vazgeçmiş sayılır. Ablukanın tesisiyle muharip Devlet tarafsız Devletlere, düşman Devletin limanlarına ve kıyılarına ulaşmayı yasak etmiş olmaktadır. Ablukanın tesisi için, Avrupa'lı müellifler, bunun tebliğini elzem addetmektedirler. Anglo-Saxon ve Japon müellifleri ise bu lüzuma kâni değillerdir, tarafsız gemilerin abluka tesis edildiğini bilmeleri yeterlidir.

Bir andlaşma hükmü veya bir teamüli kaide ile mecburi tutulmadığı hallerde tebliğ ihtiyaridir. Bu hallerde de vakıa resmen karşı Devlet veya Devletlerin bilgisine arz edilmiş olacaktır. Fakat hukukî neticesi sadece tebliği olan Devletin vakıadan habersiz olduğunu iddia edememesi olacaktır.

2. — T a n ı m a . — Tanıma bir Devletin, diğer bir Devletin muayyen bir durumunu veya iddiasını meşrû olarak kabul ettiğini açıklayan sarih veya zımnî irade beyanıdır. Tanıma, sadece beyanla hukukî netice meydana getiren tek taraflı hukukî bir tasarruftur. Tanımanın hukukî neticesi tanınan muayyen durumun veya iddianın meşruiyetine artık itiraz edilememesidir. Tanıma sarih veya zımnî olabilir.

İtalyan müellifler tanımaya, Milletlerarası hukukta esaslı bir yer vermekte ve bu nizam içinde mevcudiyetini benimsemedikleri zamanaşımı müessesesinin yerini tuttuğunu ileri sürmektedirler. Filhakika, bunlar Devletler Hukukunda sırf zamanın geçmesi vakıasının, bir hakkın iktisabına veya kaybına müncer olamayacağını kabul ederler. Fakat Devletler önce meşruiyetine itiraz ettikleri bazı vaziyetlerin, zamanla istikrar ve devamlılık kazanmaları üzerine, bu gerçeği kabul ederek tanıma yoluna giderler. Tanıma üzerine, tanınan vaziyet, tanıyan Devletler bakımından meşruiyet kazanır. Burada fiilî vaziyetleri hukukî vaziyet haline getiren zamanaşımı değil tanıma ile tezahür eden iradedir.

3. — *Protesto*. — *Protesto* bir Devletin, muayyen bir vaziyetin veya iddianın meşruiyetini kabul etme niyetinde olmadığını açıklayan sarîh irade beyanıdır. Milletlerarası hukukî bir müessese olarak *protesto*, milletlerarası hukuktan doğan bir hakkın ihlâline veya yakın bir tehlikeye girmesine karşı, hak sahibi Devlet tarafından yetkili organları vasıtası ile kullanılır. *Protesto* ile Devlet haklarını mahfuz tutmuş ve meşruiyetine itiraz ettiği vaziyet ve iddialara karşı her zaman harekete geçmek üzere hukukî imkânlarından feragat etmemiş olur. Hakkın saklı tutulmuş olması için *protesto* nun tesirli olması gerekmez, *protesto* netice vermiş olmasa dahi söz konusu hak, hukuken saklı tutulmuş olur.

Protesto, Milletlerarası Hukukta, belirli bir şekle tâbi değildir; yazılı olabileceği gibi sözlü de olabilir, hattâ milletlerarası yasak işaretleri, top atışı gibi, irade beyanı yerine geçecek hareketlerle de olabilir. *Protesto* ihtiyaridir, fakat sükûtun zımnî kabul olarak telâkki edileceği vaziyetlerde Devletin haklarını mahfuz tutması için, *protesto* hukuken lüzumlu olur. Lüzumlu olmadığı hallerde de, herhangi bir tereddüte yer bırakmamak üzere *protesto* faydalı olur. Bundan ötürü milletlerarası münasebetlerde *protesto* ya sık rastlanır. Hattâ Devletler bir kere *protesto* ettikten sonra sükûtun uzun müddet muhafaza edilmesinin zımnî kabul telâkki edilebilmesi tehlikesini önlemek üzere zaman zaman ve fırsat düştükçe bunu yenilemeği ihmal etmezler. Bir hakkın değil de sadece bir menfaatin ihlâli veya tehlikeye girmesi üzerine yapılan *protesto* nun tabîî hukukî değil sadece siyasî bir değeri olabilir.

4. — *Vazgeçme*. — *Vazgeçme* bir Devletin, kendi isteğiyle, sübjektif bir hakkını terk etmesi demektir. Tek taraflı bir tasarruf olarak *vazgeçme* sırf terk eden Devletin iradesiyle tamamlanan ve hukukî netice meydana getiren bir tasarruftur. Terki tazammun eden irade, bir ivazın ifadesi olarak, iki taraflı bir tasarrufta, bir andlaşmada mündemiçse, andlaşma dışında başlı başına bir tasarruf teşkil etmez.

Vazgeçmenin hukukî neticesi, buna konu olan sübjektif hakların sona ermesidir. Bir Devlet vecibelerinden *vazgeçemiyeceği* gibi bir vecibenin ifası için lüzumlu olan haklarından da *vazgeçemez*. Bu istisnalar dışında bir Devlet herhangi bir hakkından *vazgeçebilir*. *Vazgeçmenin* muteber olması için sarîh bir deklârasyona dayanmasına lüzum yoktur; mânası tereddüte yer bırakmayacak şekilde sa-

rih olan hareketlerle de olabilir. Burada ehemmiyetli olan vazgeçme iradesinin mevcudiyetidir. Bundan ötürü vazgeçmenin tereddüt ve tartışmalara yol açmaması için sarih, hattâ yazılı olması tercih edilir. Bir haktan feragat söz konusu olduğu için vazgeçme tasarrufu dar şekilde yoruma tâbidir.

İki Taraflı Hukukî Tasarruflar :

Devletler Hukukunun, iki veya daha çok Devletin iradelerinin iştirakına hukukî netice bağladığı durumlarda iki taraflı milletlerarası hukukî tasarrufların söz konusu olacağını söylemiştik. Demek ki Devletler Hukukunda iki taraflı hukukî tasarruflar Devletlerin ve andlaşma yapmaya yetkili milletlerarası teşkilâtların andlaşmalarından meydana gelmektedir.

Milletlerarası anlaşma «Agreement - accord» iki veya daha çok Devlet arasında veya milletlerarası şahsiyete ve andlaşma yapma ehliyetine sahip diğer Devletler Hukuku kişileri arasında aktedilen ve Devletler Hukukuna tâbi bulunan anlaşmalardır.

Devletler arasında bir andlaşmanın muteber olması için yazılı bir vesika şeklinde vücut bulmasına lüzum yoktur. Devletler, yetkili organlarının şifahî beyanlarıyla da birbirlerine karşı mecburi şekilde bağlanabilirler. Andlaşma kuvvetinde bulunan şifahî andlaşmalara, ender de olsa, tarih boyunca tesadüf etmek mümkündür. Milletlerarası Daimî Adalet Divanı Doğu Gröenland meselesinde Norveç Dış İşleri bakanı Mr. Ihlen'in Danimarka Dış İşleri bakanına «Danimarka hükûmetinin Doğu Gröenland üzerindeki plânına Norveç'in muhalefet etmiyeceği» ne dair yaptığı sözlü beyanının Norveç'i bağladığını kabul etmiştir. (Statut Juridique du Groenland Oriental, C.P.J. I, Serie A/B no: 53, arrêt Avril 1933).

Bugün Devletler anlaşmalarını, yazılı surette, bir vesikada tesbit etmektedirler. Bu tek bir vesika olabileceği gibi, mektup teatisi suretiyle yapılan andlaşmalarda olduğu gibi, iki ayrı vesikada hattâ ikiden fazla vesikada da olabilir. Burada Devletin iradesi yazılı şekilde tesbit edilmiştir ve Devletler için mecburi mahiyeti vardır. Devletler Hukuku ve diplomasi tatbikatı, Devletlerin anlaşmalarını tesbit eden bu vesikaları çeşitli terimlerle anmaktadır: Andlaşma, anlaşma, sözleşme, misak, pakt, senet, genel senet, nihaî senet, protokol, modüs vivendi, mektup teatisi, tahkimname, beyanname, konkordato...

Çeşitli terimlerle anılan bu vesikalar arasında şekil ve muhteva, mevzu itibariyle farklar olabilir, umumiyetle önemli siyasî anlaşmalar andlaşma (muahede -traité- treaty) başlığını taşır. Andlaşma terimi, bütün resmî formaliteler yerine getirilerek aktedilen anlaşmaları ifade etmek üzere kullanılır. İşte umumiyetle bu metinlere andlaşma başlığı konur fakat aynı siyasî önemi taşımayan veya aynı prosedürleri takip edilerek yapılmamış olan anlaşmalar için de andlaşma başlığı kullanıldığı görülmektedir.

İşte çeşitli terimlerle anılan bu vesikalar arasında şekil ve muhteva bakımından farklar olabilir. Bu farkların hukukî bir değeri yoktur, hepsi aynı hukukî rejime tâbidir. Andlaşmaları anıldıkları terim bakımından ilmî bir tasnife tâbi tutmanın imkânı yoktur. Ne Devletler Hukuku, ne de diplomasî tatbikatında andlaşmaların muayyen şekilde yapılmaları hususunda bir kaide yoktur. Andlaşmaların muteberiyetini, mecburî mahiyetini, hukukî neticelerini, yorumunu, sona erişlerini tanzim eden kaideler anlaşmaların anıldıkları terime göre değişmez, hepsi aynı hukukî rejime tâbidir.

Şunu da söyliyelim ki, Anayasa Hukukunda ve Anayasa tatbikatında milletlerarası andlaşmaları anmak üzere kullanılan terimlerin Devletler Hukukunda bir önemi ve tesiri yoktur. Amerika Birleşik Devletleri Anayasa tatbikatında dar ve teknik mânada kullanılan andlaşma «Treaty» terimi yanında, «Executive Agreement» dan söz edilmektedir. Bu Fransız tatbikatına «accord en forme simplifié» formülü ile geçmiştir. Türkiye'de doktrin bunu «İcra Anlaşmaları» şeklinde ifade etmektedir. Anayasa ve Anayasa tatbikatında andlaşma ile diğerleri arasında muhteva ve aktedilme prosedürleri bakımından farklar mevcuttur. Fakat bu farkların Devletler Hukukunda bir anlamı yoktur. Devletler Hukuku bakımından «Executive Agreement» de bir andlaşmadır.

İşte, tekrar edelim, tarifimize uyacak bütün anlaşmalar, ne şekilde yapılmış olurlarsa olsunlar hangi başlığı taşırlarsa taşısınlar, milletlerarası bir andlaşmadırlar. Andlaşma terimi yazı ile tesbit edilmiş olan bütün anlaşmaları içine alır. Fakat hemen şunu belirtelim ki şifahî anlaşmaların «Andlaşma - Muahede» addedilmemesi ve bunun sonucu olarak onlara bütün «Andlaşmalar Hukuku» nun tatbik edilmemesi bu nevi şifahî anlaşmaların bağlayıcı, mecburi karakterine ve Devletler Hukukunun onlara tanıdığı hukukî değere tesir etmez.

Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonu da andlaşmayı bütün yazılı anlaşmaları kapsayacak surette geniş anlamda kullanmaktadır. Biz de andlaşma terimini bu mânada kullanacağız.

Andlaşma iki veya daha çok Devletler veya Milletlerarası Teşkilâtlar arasında, yazılı şekilde akdedilen ve milletlerarası hukuk alanında hak ve vecibeler meydana getiren bir anlaşmadır.

Şimdi bu tarifin karakteristik noktaları üzerinde duralım :

1. «Andlaşma bir anlaşmadır.» demekle onun bir mukavele olduğu kabul edilmiş ve ahdi mahiyeti tebarüz ettirilmiş olmaktadır. Nitekim andlaşmanın akdini, muteberiyetini, tatbikini, icrasını, yorumunu, sona erişini bu karakteri etkiliyecektir. Fakat şunu da unutmamalım ki bazı andlaşmaların, bir bakıma, milletlerarası kanun niteliği olabilir ve tesiri taraflarla sınırlı olmayabilir. Nitekim Adalet Divanı «Birleşmiş Milletler hizmetinde dıçar olunan zararların tazmini» üzerinde verdiği istişarî mütalâada Birleşmiş Milletler Şartının, Birleşmiş Milletler Teşkilâtına, yalnız üyelerine değil, üye olmayan Devletlere de dermeyan edilebilecek milletlerarası bir hukukî şahsiyeti hukuken verebileceğini kabul etmiştir. Bu suretle Adalet Divanı Birleşmiş Milletler Teşkilâtının milletlerarası objektif şahsiyetini ve milletlerarası talepte bulunma ehliyetini kabul etmiştir.

1920'de de Milletler Cemiyetinin teşkil etmiş olduğu Hukukçular Komisyonu Aland Adalarının askersizleştirilmesi prensibini kabul eden Büyük Britanya, Fransa, Rusya arasındaki 1856 sözleşmesinin Aland Adaları için «özel bir milletlerarası Statü» meydana getirdiğini kabul etmiştir. Bu görüşün sonucu olarak, menfaati bulunan herhangi bir Devlet bu statüye hürmet ve riayet edilmesini talep edebilecektir.

Andlaşmalar, nazarî bir açıdan, şekilleri, konuları iki veya çok taraflı oluşları, akit andlaşma veya kanun andlaşma mahiyetinde bulunuşları dikkat nazara alınarak çeşitli şekilde tasnif edilebilir. Fakat muteberiyet, yorum, hukukî neticelerini düzenliyen hukukî şartlar bakımından aralarında önemli farklar mevcut değildir. Çünkü hepsi tarafların irade mutabakatına dayanmaktadır ve muteberiyetlerini bu uygunluktan almaktadır.

2. «Andlaşma Devletler ve Milletlerarası Teşkilâtlar arasında anlaşmadır».

Andlaşma yapmak bir Devlet için hükümranlığının icrasıdır. Adalet Divanının «Wimbledon» dâvasında dediği gibi «milletlerarası andlaşmalara girme Devlet hükümranlığının bir vasfıdır.» (Wimbledon Case P.C.I.J. Publications, Series A., No.: 1, s. 25). Fakat bu ifadeden yalnız tam hükümran Devletlerin veya yalnız Devletlerin bu ehliyeteye sahip oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Her Devletin andlaşma yapma ehliyeti mevcuttur. Fakat bazı Devletlerin —tâbi Devletlerde ve daimî tarafsız Devletlerde olduğu gibi— andlaşma yapma ehliyetleri sınırlanmış olabilir. Sonra bugün artık andlaşma yapma ehliyeti Devletlerin inhisarında değildir. Milletlerarası Teşkilâtların da, genel kaide olarak, andlaşma yapma ehliyetleri mevcuttur. Bu ehliyetleri milletlerarası kişiliklerinin bir sonucudur. Fakat bunların andlaşma yapma ehliyetleri Devletlerinki gibi, kaideten sınırsız değildir. Milletlerarası teşkilâtların milletlerarası kişilikleri ve andlaşma yapma ehliyetleri gaye ve fonksiyonları ile sınırlıdır. Bu sınır bazen —Dünya Sağlık Teşkilâtı Statüsünde olduğu gibi— teşkilâtın statüsünde belirtilmiş olur; belirtilmiş olmasa dahi, Adalet Divanının «zararların tazmini» meselesinde verdiği istişarî mütalâada ihsas ettiği gibi, her teşkilât için zımnen mevcut olduğu kabul edilmelidir.

Yalnız Devletlerin ve Milletlerarası Teşkilâtların andlaşma yapma ehliyeti vardır demekle fertlerin ve Devlet teşkilâtları dışındaki teşkilâtların (şirketler, dernekler...) böyle bir ehliyetleri bulunmadığı ifade edilmiş olmaktadır. Nitekim Adalet Divanı İran Hükûmetiyle Anglo - Iranien Petrol Şirketi arasındaki 1933 tarihli imtiyaz mukavelesini, bu mukaveleye resmen «Konvansiyon» denilmiş olmasına, mukavelede tahkim kaydının bulunmasına, çıkabilecek ihtilâfların çözümünde hakemlere ve Adalet Divanınının 38. maddesinde gösterilen Devletler Hukuku kaynaklarına dayanma yetkisi verilmiş olmasına rağmen imtiyaz mukavelesinin milletlerarası andlaşma karakterini kabul etmemiş ve bir Devletle yabancı hususî bir şirket arasında bir imtiyaz mukavelesi olduğunu beyan etmiştir. Bir Devlette bir fert veya yabancı bir şirket arasındaki bir mukavele bir andlaşma teşkil etmez.

3. «Taraflar arasında Milletlerarası Hukuk alanında hak ve vecibeler meydana» getirir.

Tarifte bulunan bu formülle, milletlerarası andlaşmalar, önce Devletler arasında aktedilen fakat Devletler Hukuku sistemine değil de Devletlerden birinin veya diğerinin iç hukuk sistemine sarahaten

tâbi tutulan mukavelelerden ayırt edilmiş olmaktadır. Filhakika Devletler Hukuku sistemi Devletlerin mukavele yapabilecekleri tek hukuk sistemi değildir. Bir Devlet diğer bir Devletten onun iç hukuk sistemi içinde yapacak bir mukavele ile muayyen bir mal, bir gayrimenkul satın alabilir, bir bina kiralayabilir. İşte bu mukavele, mukavelede bulunan kayıt sonucu, karşı Devletin iç hukukuna tâbi bir tasarruf olur, Devletler Hukuku anlamında milletlerarası bir anlaşma olmaz.

Sonra, tarifte bulunan bu formülle milletlerarası anlaşmalar Devletler arasında hak ve vecibe meydana getirmek için değil de sadece mutabakata varılan prensipleri ilân için yapılan deklerasyonlardan ayırt edilmiş olmaktadır. Filhakika şekil ve dil bakımından bir anlaşmaya benzeyen ve resmen imza ve kabul olunan bazı milletlerarası vesikalar Devletler arasında hak ve vecibe meydana getirmek için değil de muayyen prensiplerin beyanı için kullanılmış olabilir. Bu gibi deklerasyonları ihtiva eden vesikalar dış görünüşlerine rağmen milletlerarası bir anlaşma değildir; taraflar arasında hak ve vecibe meydana getirmezler, sadece manevî ve siyasî değerleri olabilir. Bu gibi vesikalar arasında «Atlantik Şartı» olarak tanınan ve Ağustos 1941'de başkan Roosevelt ile Başbakan Churchill tarafından kabul ve ilân edilen müşterek deklerasyonu sayabiliriz. Bu deklerasyonla iki devlet adamı dünyaya daha iyi bir gelecek sağlamak maksadıyla millî politikaları için görüş birliğine vardıkları bazı müşterek prensipleri ilân etmişlerdir. 1948 tarihli «Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi» ni de bu meyanda zikredebiliriz. Demek ki bir vesikanın dış görünüşüne bakıp ta onu milletlerarası bir anlaşma olarak kabul etmek doğru değildir. Tereddüt veya ihtilâf halinde çözümlenmesi gereken nokta bu vesikanın taraflar için hukukî hak ve vecibe meydana getirmek üzere yapılıp yapılmadığıdır. Hattâ böyle bir vesikanın Birleşmiş Milletler Teşkilâtında anlaşma veya anlaşma olarak tescil edilmiş olması —lehte kuvvetli bir karine teşkil etse dahi— onun milletlerarası bir anlaşma olarak kabul edilmesi için yeterli değildir.

Bugün milletlerarası hayatta henüz hükümran Devletler hâkimdir ve bunlar ancak rızalarıyla benimsedikleri kaidelerle bağlı olabileceklerini kabul etmektedirler. İşte anlaşma milletlerarası cemiyetin bu ferdiyeci karakterine en iyi uyan bir muameledir. Aynı

zamanda «ahde vefa» prensibinin nüfuzuna da dayandığı için milletlerarası münasebetlerde en esaslı istikrar unsurudur. Sonra unutmamalım ki, millî cemiyet içinde hayatı düzenlemek için elimizde çeşitli hukukî tasarrufları kullanma imkânımız vardır; Mukavele, kanun, anayasa, idarî tasarruflar... Halbuki milletlerarası münasebetlerde elimizde bir tek teknik vardır, o da andlaşmadır. Devletler ticarî münasebetlerini düzenlemek mi istiyorlar, bir askerî ittifak yapmak mı istiyorlar, ülkelerinin bir kısmını terk etmek mi istiyorlar, kiralamak mı istiyorlar, milletlerarası bir teşkilât tesis etmek mi istiyorlar, milletlerarası objektif şahsiyete sahip bir milletlerarası teşkilâtın anayasasını yapmak mı istiyorlar, bütün bunları andlaşma tekniğini kullanarak yapabilirler.

Prof. Mahmut R. BELİK

Not : Bu yazımızda incelenen meseleler için: Dionisio Anzilotti, Cours de Droit International (İtalyanca aslından Fransızca'ya tercümesi, G. Gidel Paris 1929; Türkçeye tercümesi S. Erman Devletler Hukuku, İstanbul 1946); C. Rousseau, Principes Généraux de Droit International Public, Tome I, Paris 1944; Eric Suy, Les actes Juridiques Unilateraux en Droit International Public, Paris 1962; Lord McNair, The Law of Treaties, 1961; Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonu «Andlaşmalar Hukuku» çalışmalarına müracaat edilmesini tavsiye ederiz.